

DEVLET VE İNSAN HAKLARI

Doç. Dr. Anıl ÇEÇEN

İnsan toplumlarını yöneten ve yönetilenler farklılaşmasının gündeme gelmesiyle beraber devlet olgusu da ortaya çıkmıştır. Giderek artan nüfus doğal olarak beraberinde kargaşayı ve düzensizliği de getirince, insanlar kendilerini güvence altına alabilmek ve haklarını koruyabilmek açısından insanların ötesinde ve insanüstü bir güç olarak devlet varsayımına gereksinme duymuşlardır. Devlet denen varsayımsal fizikötesi olgunun ana nedeni insanların güvence gereksinimi ve insan haklarının korunmasıdır. Bir ülkenin veya toplumun devleti, kendi ülkesinde yaşayan tüm insanları yaşam ve diğer haklarını korumak ve bunları güvenceli bir düzene bağlamak zorundadır. Aksi durumda devlet denen olgu kendi varlık nedenini yadsımış duruma düşer. Böylesine bir çelişki de devletin varlığını tartışmalı bir düzeye indirger. Bir toplumun yönetimi, o toplumun insanların güvenceli bir düzene kavuşturulmasıdır. Bir devletin varlığı, bu amacın en alt düzeyde gerçekleştirilebilmesine bağlıdır. Ancak bu hedef gerçekleştirildikten sonra bir devletin vatandaşları kendi devletlerinin varlığına ve ona vatandaşlık bağı ile bağlı bulduklarına inanabilirler.

Devlet ve insan hakları kavramları hem birbirlerini tamamlarlar hem de birbirleriyle çelişirler. Bu iki kavram arasındaki ilişkinin böylesine çift yönlü olması nedeniyle devlet ve insan hakları bağlantısında son derece hassas ve dikkatli olmak gerekmektedir. Devletin egemenliğinin sınırı insan haklarının genişliği veya sınırlılığı ile belirlenmektedir. Bir devlet ne kadar otoriter ve baskıcı bir yapıda ise o ülkede insan hakları o kadar geri ve azdır. Aksine bir devlet ne kadar demokratik ve hoşgörülü ise o ülkede insan hakları o derecede geniş ve ileridir. Bu genel kural dünyanın hemen hemen her ülkesinde yakından izlenebilir. Demokratik görünüm insan haklarının varlığı için hiç bir zaman yeterli olamaz. Bir devletin hukuk düzeni çerçevesinde gerçekten demokratik olması insan haklarının varlığı ve geleceği için her zaman güvencedir. Siyasal rejimlerin anayasalarda demokrasi biçiminde belirlenmesi-

nin yanı sıra, demokrasilerin evrensel ölçüleri ve kurumları da insan hakları için varolmak zorundadır. Siyasal demokrasinin yanı sıra, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü gibi ilkeler yaşama geçirilmedikçe insan hakları her zaman için ezilebilir ve devlet yapısı hızla antidemokratik bir yapıya dönüşebilir. Devletin varlığının yanı sıra ciddi ve çağdaş bir hukuk düzeni de insan haklarının varlığı için zorunlu bir öğedir.

Varsayımsal da olsa her devlet bir organizmadır ve kendi varlığını korumak isteği doğal bir eğilim olarak bu yapıda bulunmaktadır. Devletler kendi varlıklarını güvence altına alabilmek için yasalar koyabildikleri gibi benzeri hukuksal düzenlemelere de gidebilirler. Ne varki bütün bunların hem anayasal hem de hukuksal çizgide insan hakları ile sınırlı olması gerekmektedir. Eğer devlet kendi varlığını güvence altına almak amacıyla getirdiği yasal düzenlemelerde insan haklarının özünü ve çağdaş boyutlarını görmezden geliyorsa en başta kendi varlık nedenini yadsıyor demektir. Devlet her türlü yasal düzenlemesinde ve tüm etkinliklerinde insan haklarının özünü gözönünde tutmak ve buna zarar vermemek zorundadır. Devletin güvenliğini kendi vatandaşlarına karşı düşünmek bu açıdan yanlıştır. Devletin güvenliği aynı zamanda kendi vatandaşının güvenliğine de bağlı bulunmaktadır. Böylesine önemli bir noktada devlet ve insan hakları kavramları çatışmak değil ama birbirlerini tamamlamak durumundadırlar. Ancak böylesine çağdaş ve gelişmiş bir yaklaşımla hem devletin hem de insan haklarının varlığı güvenceli bir düzene kavuşturulabilir.

İnsanlığın tarihi incelendiği zaman, ilkel zamanlarda varolan karışıklığın giderek önemli aşamalardan geçerek bir toplum düzeyine doğru geliştiği gözlemlenmektedir. Birçok bilginin doğa durumu diyerek ele aldığı ilkel dönemlerde, doğa da varolan güçlünün güçsüzü ezmesi ve bununla beraber gelen kargaşa ortamında zayıflar ezilmiş ve doğal bir seleksiyon süreci kendiliğinden gerçekleşmiştir. Doğal seleksiyon süreci içinde sürekli olarak güçlüler ve doğuştan üstün yeteneklere sahip olanlar başarılı olmuşlar, bunlar kendi istediklerini diledikleri gibi gerçekleştirerek kendi düzenlerini kurmuşlardır. Güçlüler her zaman için böylesine bir savaşımdan yengi ile çıkarılarken güçsüzler her zaman için ezilmişlerdir. Üstün yeteneklere sahip olan azınlıklar kendi düzenlerini kurarlarken, zayıflar ve ezilenler zaman içinde insan olamamışlar, diğer canlılar gibi hayvan işlemine uğramışlar ve kölelik onların doğal düzeni olmuştur.

Yöneten ve yönetilen farklılaşması ile beraber ortaya çıkan kavga ve mücadelelerin kaldırılabilmesi için hukuk olgusu kendiliğinden gündeme gelmiştir. Düzenli bir yaşam için insanların davranışlarını ve eylemlerini denetleyen hukuk kurallarının varolması gerektiği uzun süren savaşımın sonucunda benimsenebilmiştir. Bütün kişilerle beraber toplumlarında hukuk düzeni içinde yaşamaları gerektiği acılı deneyimlerden sonra genel benimseme görmüştür. Her insanın hiç bir ayırım gözetilmeden mutlu yaşayabilmesi ancak ciddi bir hukuk düzeni içinde gerçekleşebilmektedir. Hukuk düzeninin varlığı da devletin varlığına bağlı bulunmaktadır. Bir hukuk düzeninin kurulabilmesi ve yürütülebilmesi için devlet denen üstün varlığa gereksinim bulunmaktadır. İnsan kalabalıklarının toplumsalma sürecinin belirli bir noktasında ortaya çıkan devleti toplumun dışında düşünebilmek olanaksızdır. Devlet, toplum ve hukuk düzeni varlıkları birbirlerine bağlı olan kavramlardır (1). Devlet ile beraber siyasal iktidar, toplumsal yapı, sınıf ilişkileri, toplumsal görüş birliği, sosyal ve ekonomik ilişkiler beraberce ele alınarak incelenmek zorundadır. Devlet olgusunun gerçek boyutlarının ortaya çıkarılabilmesi ve değerlendirilebilmesi için, bu ilişkilerin bir bütün olarak ele alınması gözardı edilemeyecek bir durumdur.

Çağımızın gelişmiş bilimsel çalışmalarında devleti bir sivil beraberlik olarak ele alma eğilimi ağır basmaktadır (2). Çağımızın insanının varmış olduğu bilinç düzeyinde bir devletin uyruğu olduğunu kavrayabilmesi önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir. Dünyada yaşayan her insan ister istemez bir devletin uyruğudur. Birisinden çıkıp diğerinin uyruğu olabilmektedir. Her devletin kendine özgü yapısı ve özellikleri bulunmakta, bunları beğenmeyen kişiler başka devletlerin uyrukluğuna geçebilmektedirler. Dış gerçeklik ifade eden her olgu gibi devlette tüm insanlar için vardır. Çağımızın tartışmalarında varlığı ve anlamı en çok tartışılan sorun olarak devlet görmezden gelinemeyecek kadar önemli bir olgudur. Sivilleşmeye önem veren akımlar devleti sivil bir beraberlik biçimi ve yaşam düzeni olarak kabul etmekte ve devletin varlığının tüm insanların onu benimsemesine bağlamaktadırlar. Toplumdaki sivil ve siyasal ilişkilerin temelde devlet olgusu ile açıklanması öne geçmektedir. Demokrasinin toplumsal tabanı olan sivil toplum yapısının gelişebilmesi ve yerleşebilmesi açısından da devletin sivil beraberlik düzeni olarak ele alınması gerekmektedir. Kendine özgü bir ilişki olarak sivil beraberlik düzeninin toplumu oluşturan bireylerce olduğu kadar devlet tarafından da anlaşılması

gerekir. Böylesine bir bilincin yerleşmesiyle sivil beraberliğin getirdiği ahlâk devlet ve insan ilişkilerinde etkin bir konuma kavuşur.

Devletin sivil beraberlik düzeni olarak anlaşılabilmesi için çağdaş bir eşitlikçi düzene gereksinme bulunmaktadır. Çağımızın devleti eşitlikçi bir devlet olmak zorundadır. Eşitlik devlet yapısında olduğu kadar insanların günlük yaşamlarında da önemli rol oynamaktadır. Vatandaşları arasında hiç bir ayırma gitmeyen ve onlara sahip olduğu tüm olanakları eşit biçimde dağıtan devletin saygınlığı diğerlerine oranla fazla olmaktadır. Vatandaşlık bilinci sivil toplumda eşit olma eğilimini ve eşitlik arayışını da beraberinde getirmektedir. Devlet toplumu meydana getiren her bireyin eşit devleti olmak zorundadır. Kendi bireyleri arasında ayırım yapan devlet kendiliğinden insan haklarını zedeler ve kendine olan inancın sarsılmasına yolaçar. Hak ve fırsatlarda vatandaşlara tanınan eşitlik, sivil toplum yapısını güçlendireceği gibi insan haklarının gelişmesine de yardımcı olmaktadır.

Toplumdaki haksızlıkları ve adaletsizlikleri ortadan kaldırmak üzere düşünülmüş olan devlet olgusu yeni adaletsizliklere yolaçınca, sivil toplum yolundaki gelişmeler önemli çıkmazlara saplanmış oldu. Devleti toplumun dışında kendi başına varlık olarak gören anlayışın egemen olması halinde insan kavramı ve değerleri geriplanda kalmakta ve bundan da insan hakları zarar görmektedir. Hak çiğnemeleri ve özgürlüklerin gözardı edilmesinde devlet kavramının yüceltilmesinin neredeyse bir kutsallık kazandırılmasının önemli rolü bulunmaktadır. Günümüzde giderek siyasal bir kurum olarak görünen devlet temelde bir insan kurumudur ve insan haklarına dayanmak zorundadır (4). Gelişme ve kalkınma eğilimlerinin giderek artması karşısında bozulan dengelerde, devletin yetersiz kalması önemli sorunlar yaratmakta ve devletin insanlar için anlamını yeniden tartışma alanına getirmektedir. Gelişme sürecinde toplumun belirli kesimlerinin öne çıkması, ulusal gelirden daha fazla pay almaları yeni adaletsizlikler yaratmış ve devlet gelişme uğruna bu toplumsal dengelerdeki bozulmalara seyirci kalmıştır.

Bilimsel alanda devlet, sivil ilişkiler bütünü olarak ele alınırken ekonomik gelişmelerin ortaya çıkardığı kalkınmacı devlet anlayışı çağımızdaki tartışmaları içinden çıkılmaz noktalara getirmiş ve bu durumdan da insan hakları önemli yaralar almıştır. Devlet olgusu ortaya çıkan gelişmeler karşısında yeniden ele alınarak çağdaş boyutlarda değerlendirilmedikçe devlet ve insan hakları ilişkisinin düzene girmesi beklenemez. Toplumsal ilişkilerin düzenlenmesine ilişkin değer korumaya yönelik en temel ilkeler, temel

insan hakları denen ilkelere. Bu haklar bir ülkede yasal güvence altına alındıkları zaman toplumsal özgürlük kavramının içeriğini oluşturan özgürlüklere dönüşürler. Temel insan haklarını dile getiren ilkeler yasal güvence altına alınabiliyorsa, devlet düzeni ile o ülkenin tüm yurttaşlarının temel hakları eşit ve onurlu biçimlerde korunabiliyorsa o ülkede insan hakları çağdaş anlamda güvence altında demektir.

Otoriter devlet yapısından günümüzün eşitlikçi, özgürlükçi çağdaş devlet yapısına geçiş kolay olmamıştır. Sosyal gelişmelerden kazançlı çıkan birey olmuş devletin etkinliği ise toplumsal ve siyasal haklarla sınırlanmıştır. Modern devlet ile beraber temel insan hak ve özgürlükleri birey yararına içerik ve boyut değiştirmiştir. İnsan olma bilinci ile insanlık onurunun gelişmesi de bireylere doğal haklarının yanısıra bazı toplumsal hak ve özgürlükler de kazandırmıştır. Böylece toplumu oluşturan bireylere insan onuruna yaraşan bir yaşam sağlamak devletin başlıca görevi olmuştur. Günümüzde artık devlet birey ilişkisi artık bir haklar dengesidir. Böylesine duyarlı bir dengeyi oluşturmanın ve koruyabilmenin ne denli zor bir iş olduğu yaşanan deneylerle ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle devletlerin ve devleti yönetenlerin ne denli özenli davranmaları gerektiği iyice açıklığa kavuşmaktadır.

Devlete düşen ödevlerin yanısıra bireylere de toplumsal sorumlulukları yönünde önemli görevler düşmektedir. Yasalarla belirlenen devlete karşı ödevlerini bireylerin özenli biçimde yerine getirmeleri devlet ve insan ilişkilerindeki dengelerin korunabilmesi açısından yararlıdır. Devlet ve birey arasında yakın ve sıcak ilişkiler bulunmalıdır. O zaman insan hakları veya devlet düzeni açısından daha az sorun çıkacaktır. Bireylerin devletlerine karşı düşmanlık içinde olmaları durduk yerde sözkonusu olamaz. Belirleyici olan devletin tavrı olduğu için bireyler ilişkilerini devletin tutumuna göre ayarlarlar. Devlet ve onu yönetenler o ülke vatandaşlarına karşı ne kadar yumuşak ve hoşgörülü yaklaşırsa insanların ilişkileri de aynı ölçüde esnek olacaktır. Olumsuz tutumları ile devlet gücünü kötü kullananlar birey devlet ilişkilerini sarsarlar ve toplumda giderek devlete karşı olumsuz duyguların gelişmesine neden olurlar. Böylesine ters gelişmeler karşısında devlet ve bireyler çok dikkatli davranmak durumundadırlar. Yanlışlıkla ortaya çıkabilecek hatalar bireyleri devletten soğutabileceği gibi, devleti de daha sertleşmeye iterek sonuçta toplumsal bunalıma yolaçarlar.

İnsan haklarına saygı gösterilmeyen ülkelerde, devlete karşı düşünceler ve akımlar gelişme ortamı bulabilmektedir. Devlet gü-

cünün zor ve baskı yöntemleri ile kullanılması, halkın ezilmesine, güçsüzlerin telef olmasına, insanlık onurunun önemli yaralar almasına neden olabilmektedir. Bu gibi ters durumlarda devlete olan inancı ortadan kaldırdığı gibi bazan sertleşme süreçlerinde devlet düşmanlığını da gündeme getirebilmektedir. Devlet gücünü elinde tutan kişilerin bu açıdan çok dikkatli olmaları, olumsuz tutum ve davranışlarıyla vatandaşları devletten soğutmamaları gerekmektedir. Devletin gücünü böylesine olumsuz doğrultularda kullanan yetkililerinde bir tür devlet düşmanı sayılmaları düşünülebilir (5). Bireyler arasında düşünce, inanç veya etnik köken ayırımı yapan yöneticiler toplumda devletin varlık nedenini tartışma ortamına getirebilmekteler ve vatandaşların devlete uzaklaşmasına yolaçmaktadırlar. Devletin olanaklarını kendisinin ve yakınlarının çıkarları doğrultusunda kullanan yetkililer de devleti vatandaşın gözünde sevimsizleştirmekte devlet ve vatandaş arasındaki ilişkileri giderek olumsuz çizgilere düşürmektedirler. Her vatandaşın uyuğu altına girdiği devletten bekledikleri vardır. Güvenceden eşit işleme kadar her vatandaş anayasa ve yasalardaki hak ve özgürlüklerini istediği gibi kullanabilecek ve bunları devletten talep edebilecektir. Devlet hiç kimsenin malı olmadığı gibi toplumun belirli kesiminin de kendi kuruluşu değildir. Her vatandaş devlette eşit olarak kendisini ve beklentilerini bulabilmelidir.

Ekonomik gelişme süreci içinde artan nüfus bazan insanı pazarda ucuz bir mal düzeyine düşürmektedir. Kalkınma uğruna ucuz işgücü peşinde koşanlar işçilerin ve emekçi kesimlerin insan olduklarını unutmaktalar, onların en alt düzeydeki gereksinimleri görmezden gelinebilmektedir. Kalkınmanın özveri istediğini ileri sürenler bu özveriyi göstermede toplumun her kesimine eşitlik sağlamalıdır. Sürekli olarak belirli kesimlerden özveri istemek, insan haklarını zedelediği gibi toplumun belirli kesimleri için de insan onurunu ortadan kaldırmaktadır. Güçlü kesimlere ve devlete karşı bireylerin hukukunu korumak insan hakları açısından önem kazanmaktadır. Devletin büyük gücü karşısında bireylerin ezilmesini önleyecek düzenin kurulması her geçen gün daha büyük bir anlam kazanmaktadır. Devleti temsil eden yönetimin hukuk ile bağlılığının sağlam bir düzene oturtulması ile bu sorun çözüme kavuşturulabilir. Toplumun ayakta tutabilecek olan adalet duygusunun korunması ancak güçlü bir hukuk düzeni ile sağlanabilecektir.

Devlet ve vatandaş ilişkilerinin yeterli düzeyde korunabilmesi için olağan koşulların gerçekleştirilmesi ve korunması önem taşımaktadır. Tüm bireylerin hukuk düzeni içinde özgürce varolabile-

cekleri ve yasalardaki hak ve özgürlüklerini istedikleri gibi kullanabilecekleri bir ortam, çağdaş boyutlarda demokratik bir tartışma ortamı bireylerin kendilerini geliştirebilmeleri açısından zorunlu olan bir temeldir. Herşeyin özgürce gündeme getirilerek tartışılabildiği bir ortamda haksızlıklarda ele alınabilecek, haksızlıkların üzerine gidilebilecek ve böylece devletin haklının yanında yer alması sağlanabilecektir. Yapanın yanına kazanç kalmayacağı, haksızlıkların üzerine gidileceği, haksızlığı yapanlardan hesap sorulacağı, yargı organlarının bağımsız çalışarak haksızlığı yapanları ve suç işleyenleri mahkum edeceği inançlarının kişilerin düşüncelerinde yer edebilmesi için devletin güven veren bir tutarlılık içinde bulunması gerekir. Böylesine koşulların yaratılması ile beraber devleti kişilerin gözünde sevimsizleştiren ve bireylerin devletle ilişkisinin bozulmasına neden olanların işleri iyice zorlaşacaktır. Bunun sonucunda da devlet ile birey ilişkisi sağlıklı bir temele oturarak geleceğe dönük gelişebilecektir. Ayrılıkların ve ayrıcalıkların giderek kalkacağı bir ortamda devlet vatandaşların gözünde büyüyecek ve daha çok saygı görecektir. Bu gelişmelerin doğal sonucu olarak da bireyine kuşku duyan devlet anlayışı terkedilecek, yerine güvenen devlet gelecektir. Devlet ile birey ilişkilerinde daha az sorun çıkacak toplumsal barış düzeni süreklilik kazanacaktır. İnsan hakları böylesine olumlu ortamda kazançlı çıkacak, boyutları daha çok genişleyecek, yönetimin saygısıyla yeni özler kazanacaktır. Devlet ve insan hakları ilişkileri açısından beklenen düzey daha kısa zamanda kazanılacaktır. Devlet ve birey ilişkilerini bozan en önemli olgu işkencedir. Dolayısıyla insan haklarını en çok zedeleyen ve insanların devlete karşı güvenlerini ortadan kaldıran gene işkence olmaktadır. İşkence olgusunu yalnızca görüldüğü gibi ve basit bir olgu olarak ele almamak gerekir. Genel anlamda işkence, insanların devletleri ile aralarındaki ilişkiyi bozmakta ve giderek araya bir uçurum sokmaktadır. Devletin varlık nedeni kendi uyruğu olan insanların hak ve özgürlüklerini güvence altına almak olduğuna göre, ciddi bir devletin kendi vatandaşına işkenceyi hak görmesi varlık nedenini yadsıması anlamına gelmektedir. Devlet gücünün güçsüzü ezmemesi, uyanık geçinenlerin diğerlerini istismar etmemesi için vardır. Devlet ve hukuk düzeninin anlamı da budur. Bunu görmezden gelmek en başta insan haklarını yaralamaktadır.

Gelişmiş ve çağdaş devletler de pek görülmeyen işkence uygulamaları daha çok geri kalmış ülkelerde görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan azınlık yönetimleri ile, gelişmekte olan ülkelerde görülen işbirlikçi yönetimler toplumsal karşıtlığı bastı-

rabilmek için en kestirme ve kolay yol olarak işkenceyi girmektedirler. Ellerine fırsat geçtikçe büyük sayıda insanları hapse atmaktadır ve akla gelebilecek her türlü işkenceyi içeri aldıkları insanlara denemekten çekinmemektedirler. Yönetimler kendilerine karşı toplumda artan karşıtlığa karşı çağdaş ve hoşgörülü bir tutum izleyeceklerine baskı ve işkence yöntemlerine başvurdukları zaman ortaya büyük bir insan hakları sorunu çıkmaktadır. Devlet gücünü eline geçiren bunu o ülkenin diğer insanlarına karşı böylesine sert ve acımasız kullandığı zaman o ülkede ne anayasa ne de hukuk düzeni kalmamaktadır. Baskı ve işkence yöntemlerinin ülkede kısa zamanda sosyal patlamalara yolaçması kaçınılmazdır. Birçok ülkede tarihin çeşitli dönemlerinde bunun acı örnekleri görülmüştür.

Devlet haklarına insan haklarına karşı öncelik tanınırsa hukuk devleti yolundan çıkılır ve işkence uygulamalarına giden yol açılır (6). Hukuk devleti devlet ve insan haklarının çağdaş bir pota içerisinde dengeleyebilmiş devlet türüdür. Devlet hakları uğruna insan hakları ezilmeğe ve çiğnenmeğe başladımı artık o ülkede insan haklarından ve hukuk devletinden söz edebilmek son derece güçleşir. İnsanları yıldırım, karşıt politikalar üretmelerinden vazgeçirmek, doğruyu söyletmek, gözlerini korkutmak, yönetimin politikalarını daha geniş kitlelere tartışmasız benimsetmek, politik **yanlışları gözardı** etmek gibi çeşitli nedenlerle işkence uygulamaları insanlığın önüne getirilebilmektedir. Emperyalist merkezlere bağımlı kılınan ülkelerde ise bu tür işkencelerin en gelişmiş türlerine rastlanabilmektedir. Teknolojinin en yeni buluşları işkence uygulamalarının içinde yer almakta, insanlık onuru teknolojik üstünlükle daha fazla çiğnenebilmektedir. Böylesine vahşet ilkel dönemlerde bile görülmemiştir.

İşkence tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar çeşitli devletlerce uygulanmış olan bir sindirme ve bastırma yöntemi olarak gelişmiştir. İkel dönemlerdeki bilinçsiz uygulamaları ortaçağda bilinçli ve sistemli engizisyon yöntemleri izlemiştir. Toplumların başına geçen her yönetim darda kaldıkça toplumu sindirmek için en kolay yol olarak işkence ve benzeri uygulamaları görmüştür. Özellikle otoriter yönetimler için işkence vazgeçilmez bir uygulama olmuştur. Ortaçağın dillere destan olan işkence sistemlerini çağımızda daha gelişmiş olarak görebilmişizdir. Ekonomik bunalım dönemlerinin işbaşına getirdiği otoriter iktidarlar, son birkaç yüzyıldır emperyalist devletlerin üçüncü dünya ülkelerinde kendilerine bağımlı olarak kurdukları antidemokratik yönetimler hep işkence

ve benzeri yöntemlerle ayakta kalabilmişlerdir (7). Çağımızda insanlığı büyük bir dünya savaşına sürükleyen faşist rejimlerde işkence uygulamaları en üst düzeylere çıkmıştır. Günümüzde emperyalist uygulamaları ısrarla sürdüren büyük devletler de, üçüncü dünyanın uyanışını engellemek için ellerindeki teknolojinin gelişmiş sistemlerini işkence amacıyla seferber edebilmektedirler. Halkların çıkarlarına ters düşen emperyalist düzene karşı tepki geliştikçe işkence yöntemleri de en üst teknoloji ile daha üst düzeylere tırmanmakta ve kitlelerin uyanışını engelleme doğrultusunda üzerine düşen görevleri yerine getirmektedir.

İşkencenin böylesine önemli ölçülerde gelişmesi ve insanlığın gündeminden hiç çıkmaması en başta insan haklarını yaralamıştır. Bunun yanısıra devlet kavramının varlığını tartışılır bir noktaya getirmiştir. İnsanları uyrukluk bağı ile kendine bağlamak ve onlara güvenli bir düzen sağlamak üzere ortaya çıkan devlet, işkence uygulamaları öncelikle kendi vatandaşlarının en kutsal hakkı olan yaşam ve beden bütünlüğünün dokunulmazlığı kavramlarını sarsarak ortadan kaldırmış ve böylece kendi varlık nedenini ortadan kaldırmıştır. Bunu yerinde değerlendiren çeşitli düşünürler ve siyasal akımlar devletin ortadan kalkması gerektiğini savunmağa başlamışlar, en kutsal değer olarak insanın varlığının devletin ortadan kalkmasına bağlı bulunduğunu öne sürmüşlerdir. Kendi vatandaşına güvenlik sağlayacağına onun yaşamsal haklarını zedeleyen ve elinden alan devlet kavramına vatandaşların inanabilmesi, saygı gösterebilmesi zaman içerisinde güçleşmiş ve kitleler devleti bir süre sonra ekonomik olarak güçlü olan kesimlerin bekçisi biçiminde görmeğe başlamışlardır. Çağımızın emperyalist uygulamalarının bu durumu doğrular yönlerde gelişmesi de bu görüşü giderek güçlendirmiştir. İşkencenin giderek gelişmesi ile beraber insan hakları da ortadan kalkmağa başlamıştır. Devleti sarsarak insan haklarını ortadan kaldıran işkence uygulamaları günümüzde bile sürmekte ve insan hakları savaşımı ile önlenmeğe çalışılmaktadır.

İşkence temelde devlet yıkan bir kavramdır. Devletin varlık nedenini ortadan kaldıran bir uygulamanın devleti güçlendirmesi beklenemez. Aksine işkence benzeri zor ve baskı uygulamaları bir aczin ve güçsüzlüğün göstergesi olarak gündeme gelmiştir. Devletin gerekliliği ve zorunluluğu çağımızda yeniden tartışılırken ve devlet yeniden düzenlenirken üzerinde en çok durulması gereken konulardan öncelik taşıyanı işkencedir. Günümüzün en büyük insanlık suçu olan işkencenin ortadan kaldırılabilmesi için insan hak-

ları kavgasının daha üst düzeylerde ve daha örgütlü biçimde verilmesi gerekmektedir. Yüzyıllar süren emperyalist imparatorluklarla dünya üzerinde çok geniş çıkar düzenleri kuran çıkar çevrelerinin işkence ve benzeri yıldırma yöntemlerini destekleyecekleri ve geliştirmek isteyecekleri düşünülürse insan hakları savaşımı ile işkenceyi ortadan kaldırmanın ne denli zor olduğu ortaya çıkmaktadır.

Toplum huzuru denilen düzen temelde toplumdaki kesimler arasında kurulacak barışa bağlıdır. Bir ülkede devlet çatısı altında yaşayan herkes tedirginlik duymadan, kimseye boyun eğmek zorunda kalmadan özgürce haklarını kullanmak ve kendini gerçekleştirmek ister. Bu kişiliğin en doğal yansımasıdır. Bir devlet kuracağı anayasal düzen çatısı altında bunu en alt düzeyde yaşam sistemi olarak kendi vatandaşına getiremiyorsa o zaman sözkonusu devletin varlığı ve etkinliği, saygınlığı tartışılmağa başlanır. Bu tür tartışmalar bir de başladımı o devletin artık kendi ülkesinde beklenen düzeni ve güvenliği sağlayabilmesi olanaksızlaşabilir. Kamu görevlileri, devleti koruyorum diyerek suç sayılan işlemleri yapıyorlarsa, toplumun bir kesimi kendisini devletin bekçisi görerek halka karşı uygulamalara giriyorlarsa bir hukuk düzeninin varlığından söz edilemeyeceği gibi halk kitlelerinin devletine olan inancı ortadan kalkacak ve saygınlık kalmayacaktır. Kitleler sürekli olarak tedirginlik içinde yaşamağa başladımı da o zaman sosyal patlamaları önleyebilmenin veya kaosa yuvarlanmayı durdurmanın yolu veya yöntemi ortada bulunamaz. Kendini devletin sahibi görenlerin işlemeğe başladığı suçlar kısa zamanda kitlelerin ayaklanmasına giden yolu açabilir. Suçlular cezasız kalmaya başladılarını, artık bir hukuk düzeninin varlığından söz edilemeyeceği gibi varolan mekanizmanın devlet olduğu da tartışılır bir noktaya sürüklebilir. Devletin en büyük gücü, tüm vatandaşlarını eşit ölçülerde koruyucu, herkese eşit işlem yapan, herkesin yaşamını ve malvarlığını güvence altına alan bir toplumsal mekanizma olduğu konusunda vatandaşlarına kesin bir inanç verebilmektir. En alt düzeyde vatandaşlarına bu inancı ve güveni sağlayamayan devletin devlet olurluğu sürekli olarak tartışmalıdır. İşkence ve benzeri zor uygulamaları da böylesine tartışmaların alevlenmesinde etkili rol oynarlar.

Ekonomik gelişme uğruna insanı görmezden gelen dıştan destekli güdümlü politikalar insan haklarının zedelenmesine giden işkence uygulamalarını da sürekli olarak gündemde tutabilmişlerdir. Ekonomik kalkınmayı kapitalist gelişmeye indirgeyen bu tür güdümlü politikalar ucuz emek amacıyla insanı ucuz bir mal haline getirmişler ve eski zamanın pazarda satılan köleler uygulamasını

çağımızda da başka biçimlerde sürdürmüşlerdir. Yüzyıllar sonra insanın değerinin daha iyi anlaşılması gerektiği çağımızda insanın ucuz emek biçiminde görülmesi uygarlığın gelişim çizgisinde önemli bir çelişki yaratmıştır. Kalkınmanın istediği özveri için belirli kesimleri ucuz işgücü ve emek deposu düzeyine indirgeyen kapitalist politikalar insanın değerini günden güne düşürmüştür. Herşeyin insan için olduğu düşüncesi ile başlayan hümanist akım günümüzün ekonomist yaklaşımı karşısında gerilemiş ve daha fazla kazanç için insan bir araç olarak görülmüştür. Fabrikadaki makinanın dişlisi veya parçası durumuna indirgenen eğitilmemiş yığınlar günümüzde insanlığın içine sürüklendiği bunalımın başlıca göstergesi olarak belirmiştir. İnsanı pazardaki meta durumuna indirgeyen siyasal gelişmelerden kurtulmadıkça ve bunların belirleyiciliğini önleyemedikçe insan hakları sorunu her geçen gün büyüyecektir. Devlet denen olgu da bu tür olumsuz gelişmeler karşısında seyirci kalmanın ötesinde birşeyler yapamadıkça çağımızda bir anlam kazanamayacaktır. Ekonominin gerektirdiği özveri toplumun tüm kesimlerine eşit ölçülerde paylaştırılmadıkça devletin insan haklarına yeterli ölçüde eğilebilmesi olanaksız görmekte ve devlet ile insan hakları arasında bozulan dengenin yeniden kurulabilmesi zorlaşmaktadır.

Çağımızın devlet kavramı karşısında bireyi ve onun hukukunu korumak giderek zorlaşmaktadır. Devletin artan hizmetleri, günden güne genişleyen örgütü karşısında bireyin güçsüzlüğü öne çıkmaktadır. Anayasa ve yasa düzenlemelerinin bu açıdan önemi büyüktür. Yasalar kadar devlet güçlerinin ve kuruluşlarının bireye yaklaşımı da öneme sahiptir. Bağımsız yargının anlamı ve önemi kişi hak ve özgürlükleri açısından kavranmadıkça bireyin hukukunu koruyabilmek sözkonusu olamayacaktır. Bazan devlet gücünü artırma istekleri bağımsız yargıyı sınırlama noktasına ulaşabilmekte ve bu noktada kişilerin hak ve özgürlüklerinin önemi bağımsız yargı organlarıncı korunamamaktadır. Böylesine bir durumda gene devletin varlığının anlamı vatandaşlar açısından kalmamaktadır. Zor günler veya olağanüstü durumlar bile, bağımsız yargının ortadan kaldırılmasına neden olmamalıdır, aksi durumda devletin varlık nedeni ortadan kaldıracak derecede önemli gelişmeler gündeme gelebilmekte ve insan hakları gene zedelenmektedir. Yönetimin güçlenmesi yargının bağımsız işlevini yerine getirebilmesi ile olanaklıdır. Bağımsızlığı elinden alınan yargının bir devlet kuruluşundan farklı kalmamakta ve bürokrasinin emirle çalışan düzeni yargıyı da siyasal doğrultuda etkilemektedir.

İnsan haklarının yokluğunun veya uygulanmamasının belirtisi olan işkencenin yansımaları etkileyici düzeylerde olmaktadır. İşkence görenlerin yeniden normal insan durumuna dönebilmeleri çok zorlaşmakta ve bu kişiler bazan yaşamları boyunca maddi ve manevi hasta olarak kalabilmektedirler. İşkence gören kişiler fiziksel olarak sağlıklarını yitirdikleri gibi, ruhsal olarak da önemli yaralar almaktalar ve gelecekteki yaşamlarında yeniden toplum yaşamına uyum sağlayabilmeleri olanaksızlaşmaktadır (8). İşkence toplum barışını sarstığı gibi toplumun psikolojik dengelerini de bozmakta ve insanları sürekli olarak korku ile yaşar bir noktaya düşürmektedir. Devletin varlık nedeni ve amacına tümüyle ters olan bu gelişmenin önlenmesi işkence denilen hastalıklı davranışın tümüyle kaldırılabilmesine bağlıdır. Toplum içindeki tüm güçler belirli bir demokratik platform çerçevesinde biraraya gelerek kamuoyunda önemli bir baskı oluşturabilirlerse, devleti temsil eden yürütme organları da eskisi gibi kolay kolay işkence yöntemlerine başvuramazlar. Demokrasi, çağdaşlık ve insan hakları kavgasının ulaşabildiği düzeyde işkencenin devleti güçsüzleştiren bir olgu olarak toplumdan silinmesi gerçekleşebilecektir. Çağdaş ve demokratik bir yapının devletin temeli olması sayesinde de işkence ve benzeri uygulamaların görülebilmesi artık sözkonusu olmayacaktır.

İşkence ve benzeri eylemlerin önlenmesi için uluslararası insan hakları sözleşmeleri hazırlanmıştır. Bu belgeyi benimseyen devletlerin belgedeki hükümlere kesinlikle uymalarının sağlanabilmesi için demokratik güçlerin örgütlenmeleri, izleme komiteleri kurmaları ve sürekli olarak kamuoyunu aydınlatmaları yararlı olacaktır. İşkence yapmanın bir insanlık suçu olduğu anayasa ve yasalarda vurgulanmalı ve işkence suçu için ağır cezalar getirilmelidir. İşkence hastalığının tümüyle kaldırılabilmesi için böylesine ağır cezalara başlangıçta gereksinme vardır aksi takdirde devlet gücünü eline geçiren sağlıksız kişilerin sapmalarının caydırılabilmesi çok zor olacaktır. İşkence yasağının devletin tüm güvenlik ve hukuk birimlerinde kurullaştırılmasıyla, insan hakları açısından çok önemli olan bu sorun çözüme kavuşacaktır. Devlet organlarının birbirlerini denetleyen iç sistemi çalışırken işkence yasağını gözeterek denetimlerde etkinlik sağlanmalı, bireylerin devlet ile olan ilişkilerinde istenmeyen durumların meydana gelmesine izin verilmemelidir. Sanık ve suçluların ilk sorgulamalarından başlayarak yanlarında savunmalarının bulunmasına izin verilirse, işkence ile alınan ifadelerin delil sayılmayacağı tüm resmi makamlarca benimsenirse, işkence denilen illetin önlenmesi açısından önemli

bir yol aşılacaktır. İnsanlık onurunun işkenceyi aşabilmesi için hem bireyler hem de devlet üzerlerine düşen dikkati göstermeli ve görevleri yerine getirmelidir.

Devlet toplumsal bir organizma olarak, varlık nedeni olan insan haklarının tanınmasına ve korunmasına öncelik vermek zorundadır. İnsan hakları yerine devlet haklarına öncelik tanındımı o zaman insan hakları bir sorun durumuna dönüşmektedir. Devletin insan haklarına öncelik verdiği ve koruduğu düzen ancak hukuk devleti düzeni içinde sözkonusu olabilir. Devletin kuruluşunda olduğu kadar işleyişinde ve tüm etkinliklerinde hukuka bağlılığın sağlanması, insan hakları açısından önemli bir güvence oluşturmaktadır. Toplum düzenini sağlayan ve devlet gücüyle güçlendirilmiş bulunan kurallar bütünü olarak hukuk devletin temeli olarak tanınmalıdır. Devletin yanısıra toplumdaki tüm insanların hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak olan bir hukuk düzeni aynı zamanda insan haklarının da güvenceli bir düzene kavuşturulmasına yardımcı olacaktır.

Bir hukuk devletinde, toplumu oluşturan insanların üzerinde düşünce birliğine vardıkları anayasanın düzen olarak bulunması gereklidir. Devletin tüm organları ile beraber bunların işleyiş düzenleri ve temel hak ve özgürlükler anayasa ile belirli bir düzene bağlanmış olacaktır. Anayasaya uygunluk toplumun tüm bireylerinden beklendiği kadar devletin organlarından ve yöneticilerinden de beklenir. Hukuk devleti açısından bunu doğal karşılamak gerekir. Anayasalar tanrı buyruğu olmadıkları için duruma ve koşullara göre değişebilirler. Ne var ki, bu değişikliklerde gene toplumun tümünü veya çoğunluğunu içeren bir uzlaşmaya dayanılması zorunludur. Ancak bu yoldan genel bir uzlaşmaya giden yol sağlanabilir. Devlet ve insan ilişkilerinin sarsılmaya düzenlilik içinde yürüyebilmesi, temel hak ve özgürlüklere herhangi bir sınırlama gelmemesi açısından anayasal düzene saygı ve bağlılık anlam taşımaktadır. Anayasa ile kişilik kazanan hukuk devleti özlemi devlete ve insanlara yol göstermek durumundadır.

Devletin bir zorba güç, polis devleti veya benzeri bir mekanizma olmaktan kurtulabilmesi de hukuk devleti anlayışının yerleşmesiyle olanaklıdır. Devleti korumak gerekçesine sığınmak isteyen siyasal iktidarlar zaman zaman polis devleti uygulamalarını öne çıkarabilmişlerdir. Devletlerin en güçsüzü olan polis devletleri hiç bir zaman uzun ömürlü olamamış ve kısa zamanda halkın haklı tepkileri ile yıkılıp gitmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde zaman zaman ortaya çıkan polis devleti uygulamaları beraberlerinde çok

çeşitli güçlükler yarattıkları için hukuk devletine giden yolu bir antitez doğrultusunda açmışlardır. Devlet olgusunun ciddiyet kazanması, toplumların aşiret yönetiminin keyfiliğinden uzaklaşmaları da hukuk devletine giden yolda önemli aşamaların katedilmesini sağlamışlardır. Yapılan haksızlıklara tepki olarak doğan hukuk devleti anlayışı, zaman içinde düşünceden eyleme doğru geçerek devletlerin hukuka bağlı ve ciddi organizmalara dönüşmesinde etkin olmuştur. Hukuk devleti çağımızda artık soyut bir kavram değil aksine sosyolojik olarak gerçekleşmiş bir olgudur. Bu nedenle, hiç bir devletin hukuk devleti uygulamasından kaçınabilmesi düşünülemez. Çağımızın yaşayan gerçekliği olarak ileri ülkelerdeki hukuk devleti örnekleri günümüzde bütün dünya ülkelerine ışık tutmakta ve onlara hak ile hukuk yolunda yön göstermektedir.

Hukuk devleti ile yasal devleti de birbirlerine karıştırmamak gerekir. Devleti yönetenlerin akşam aklına gelenleri ertesi gün yasa yaparak devleti yönetmeleri hukuk devleti değildir. Bunun adı yasal devlettir ama hukuk devleti ile ilgisi yoktur. Hukuk devleti yasaların ve kuralların ötesinde bir olgudur ve ulaşılabilmesi için belirli bir toplumsal olgunluğa gereksinme vardır. Hukukun ana amacı adalettir ve adalet de yazılı kuralların ötesinde anlamı ve içeriği olan bir değerdir. Yasalar biçimsel olarak anayasal düzene uygun olabilirler ama içerik olarak adil olmayabilirler. Bu nedenle çağımızın devleti hiç bir zaman yasal devlet olamaz. Hukuk devleti bu açıdan yasal devletin ötesinde ve ondan daha geniş boyutlu bir kavramdır. Gelişmekte olan ülkelerde toplum yeterince bilince sahip olmadığı için belirli çıkar çevrelerince kitlelerin uyanması engellenmekte, ciddi bir kamuoyunun gelişmesi istenmemekte ve böylece yaratılan tepkisiz toplumda yöneticilerin çıkarlarına uygun olarak belirledikleri kurallar tümüyle hukuk diye yutturulmak istenmektedir. Toplumun gerekli mekanizmaları gelişmediği ve halkın tepkisi yeterli oranda gündeme gelmediği zaman bu tür oyunlar tutabilmekte ve demokrasibilik adı altında oynanan oyunda hem hukuk devleti savı ileri sürülebilmekte hem de insan haklarına saygıdan sözedilebilmektedir. Kâğıt üzerinde kalan bazı göstermelik hakların toplumsal içerik ve gerçeklik kazanmalarına kesinlikle izin verilmemekte ve bu oyun kitleler uyanana kadar oynanmaktadır. Kitlelerin uyanması ve bilinçlenmesini geciktirebilmek için de televizyon, radyo ve basın gibi kitle iletişim araçları egemen çıkar çevrelerinin denetimi altına alınmakta ve bu araçlar kullanılarak kitleler istenen yönlerde koşullandırılmaktadır. Böylesine üst düzeyde hazırlanan senaryolar emperyalist merkezlerin des-

teği ile uygulama alanına getirildiği zaman devlet denen aygıt bir araç durumuna dönüşmekte ve ortada ne hukuk devleti ne de insan hakları kalmamaktadır.

Gelişmekte olan dünya devletlerinin bu tür oyunlardan kurtulabilmesi için hukuk devletinin yanısıra hukukun üstünlüğü ilkesine de gereksinme bulunmaktadır. Güçlü olanın hukuku kendi doğrultusunda oluşturabilmesine izin vermemek, hukuk devletinin egemen güçlerin denetimi altındaki yönetimlerin çıkarıcı ve göstermelik uygulamaları ile zedelenmesine yol açmamak için hukukun üstünlüğü anayasa ile beraber devlet ve toplumun tüm organlarıca benimsenmeli ve her aşamada uygulanmalıdır. Hukukun üstünlüğü devlete ve topluma yön göstermedikçe, bir yasa devleti yasal haksızlıklar devleti düzeyine düşebilir (9). Hukukun üstünlüğünün tanınmasıyla beraber, bir yasal organizma olan devlet hukuk devleti niteliği kazanabilir. O zaman hukuk en üstün değer olarak toplumu etkiler ve yasal düzenlemeler adına insan haklarının veya kişi özgürlüklerinin çiğnenmeleri düşünülemez. Hukuk devletinde güçler ayrılığı ilkesi doğrultusunda bağımsız yargı en etkili güç olmak zorundadır. İnsan hakları ancak bu yoldan devletin egemenliğine, yöneticileri keyfilğine karşı korunabilirler. Yargı bağımsızlığı hukuk devletinin gelişmesi ile beraber insanlığın önüne gelen uygar bir gelişmedir. Yargı gücü geliştikçe ve en üst düzeyde etkinliğini kurabildikçe yürütme ve yasama güçlerine karşı dengeleri oluşturabilmiş ve yönetimin insan haklarını sınırlamasına veya kaldırmasına yönelik girişimlerine karşı çıkararak toplum içindeki dengeleri koruyabilmiştir.

Yargının gücü bağımsızlığından gelmektedir. Bağımsız olmayan, yürütmeye ve yasamaya karşı toplumsal dengeleri koruyabilecek derecede özerkliğe sahip bulunmayan yargı genellikle devlet organlarını elinde tutan yürütmenin doğrultusunda hareket eder. Bu durumda da yürütmenin devlet adına insan hak ve özgürlüklerini yoketmesine yönelik tutum ve davranışlarına karşı gereken önlemleri alamaz ve hukuk düzenini koruyamaz. Aslında güçlü olan devlet toplumun mutluluğu için öncelikle yargının bağımsızlığını örgütlemeye çalışır. Ne var ki, çağımızda gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik gelişmeler gelişmiş ülkelerin bu ülkeleri denetimleri altına almağa dönük olduğu için, emperyalist sistemin dayatmaları sonucunda gündeme gelen ekonomik reçetelerin uygulanabilmesi için gerektiğinde yargı bağımsızlığı da ortadan kaldırılabilmektedir. İkinci dünya savaşı sonrasında oluşturulan uluslararası para sistemi zengin ülkelerin denetimi altında olduğu için dış

ilişkilere giren, borç alan ve borçlanarak kalkınma yolunu seçen ülkelerde toplumsal tepkilerin siyasal alana yansımaması için yargı bağımsızlığı ortadan kaldırılmakta ve hukuk organları yürütme organına bağımlı biçimde çalıştırılarak bu ekonomik programların kesintisiz uygulaması gerçekleştirilmek istenmektedir. Böylesine güdümlü ve dışa bağımlı bir yapı içinde devletin bağımsızlığı ortadan kalktığına göre yargının bağımsızlığından söz edebilmek olanaksızlaşmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin bağımsız kalkınma yolunu seçmelerinde devletin bağımsızlığı ve insan haklarının korunması açısından büyük yararlar vardır. Emperyalist sistem kendisine bağlı olarak oluşturduğu tüm mekanizmaları gelişmekte olan ülkeleri denetim altında tutabilmek için kullanmakta ve bu aşamada devletlerin bağımsızlığı ortadan kalkmakta, yargı da bağımsız sistem olmaktan çıktığı için uluslararası sistemin çıkarları doğrultusundaki ekonomik programın uygulanabilmesi için gerekirse insan hakları bile ortadan kaldırılmaktadır.

Çağdaş anlamda hukuk devletinin varlığı açısından yargının bağımsızlığı en gerekli koşuldur. Devletin hukuka aykırı girişimlerine, yöneticilerin istismarlarına ve kişisel davranışlarına karşı anayasal düzeni ve insan haklarını yargıçlar koruyacaktır. Bağımsızlığı elinden alınmış bir yargıda sürekli olarak gelecek kuşku içindeki yargıçlardan yürütme organlarının tutumlarına karşı insan haklarını hukukun genel ilkeleri doğrultusunda koruyabilmelerini beklemek çok zordur, bir anlamda olanaksızdır. Gelecek kuşku içine itilen yargıçlar ister istemez yürütmeye karşı bir tutum içine girmek istemeyecekler ve önlerine gelen hukuk sorunlarında adaletin sesi doğrultusunda özgürce karar veremeyeceklerdir. Bundan da en büyük yarayı insan hakları alacaktır. Son zamanlarda gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan siyasal senaryolar bu gözlemleri doğrular niteliktedir. Yargıç güvencesinin kaldırılması ve yürütmeyi bağı organlar aracılığı ile yargıçlar toplumunu yönlendirme dıştan destekli ekonomik programların gerçekleştirilme yöntemlerinden birisidir. Bazan ulusal çıkarlara ters düşebilecek derecede dış etkenlerin rol oynadığı böyle durumlarda, tepki gösteren toplum kesimleri yürütmenin denetimi altındaki yargı organlarının cezalandırılmakta ve bu yoldan toplumsal karşıtlık önlenerek istikrar adı altında dıştan destekli ekonomik programlar gerçekleştirilmektedir. Afrikadan Asyaya kadar bir çok ülke eski sömürge imparatorluklarından kalma bu tür hegemonya girişimlerine sahne olurken, insan hakları devlet aracılığı ile yara almaktadır. Bu nedenle yargıç güvencesi ile beraber yargının gerçek anlam-

da bağımsızlığının sağlanması insan haklarının sağlam bir düzene bağlanmasının önkoşuludur. Ancak böylesine bir düzenlemeden sonra devletin insan haklarını çiğnemesi önlenemez.

Yürütmenin yargıyı kendi bağımlı kılması baskı düzenine gidişin ilk adımıdır. Toplumsal bir erdem olan adalet ancak bağımsız bir yargılamanın ürünüdür. Bu da ancak bağımsız yargılama ile gerçekleşir. Hukuk devletine giden yolun bağımsız yargıdan geçtiği açıktır. Yargının bağımsız olmadığı yerde ne hukuk devletinden ne de hukukun üstünlüğünden söz edilemez. Devlet halkın devleti olabilmek için öncelikle hukuka uygun davranmak zorundadır. Devlet ne kadar hukuk ve haklar devleti olursa o kadar insana değer verir ve insan haklarının gerçekleşmesine yardımcı olur. Devlet hukuka en üstün değeri vermeli, yargıyı hiç bir zaman belirli siyasal hedefler için araç olarak görmemelidir. Hukuka dayanan bir devlet kendi insanına karşı her türlü hoşgörüyü gösterebilir, baskıya yönelmediği için insan hakları açısından ileri bir düzey gerçekleştirebilir. Hukukun üstünlüğü devleti olduğu kadar ülke çapında çağdaş bir demokrasinin de güvencesi olacak ve antidemokratik uygulamalara kesinlikle izin vermeyecektir. Siyasal bunalımların rejim çıkmazlarına dönüşmeden atlatılmasında gene hukukun üstünlüğü hem devlete hem de toplumun çeşitli kesimlerine yol gösterecektir. Çağımızın hızlı gelişmeleri içinde devlet yapısıyla, işleyişiyle ve işlevi ile yeni bir sorun olarak gündeme gelmiştir (10). Tek bir dünyaya doğru gidişin hızlandığı, sınırların ortadan kaldırılmağa çalışıldığı günümüzde devletin varlık nedeni artık bütünüyle tartışma kapsamı içine girmiştir. Değişen koşullarda belirleyici güçler de farklılaşınca devletin anlamı ve işlevi de başka anlamlar kazanmaktadır. Egemen güçlere hizmet etme noktasına sürüklenen devlet sivil toplum karşısında üstün bir konum kazanmakta ve bunun doğal sonucu olarak da zaman zaman insanları ezen bir karakter kazanmaktadır. Herkesin az çok işine yarayan bir konuma sahip bulunması nedeniyle devlet olgusu günümüze kadar sürüp gelmiştir. Bu nedenle devletin özünün çelişkili bir yapıya sahip bulunduğu söylenebilir. Karmaşık işlerin örgütlenmesinin tek bir çatı altında toparlanması sonucunda devlet çelişkili bir yapıya sahip olmuştur. Toplum içinde devlet dışı örgütlenmelerin çoğalması ve etkin düzeylerde çalışması sonucunda devlet daha dikkatli olmağa zorunlu kalabilir ve böylece çağdaş demokratik toplum yapısına daha kolay ulaşılabilir. İnsan haklarının bir olgu olarak korunabilmesi açısından da devlet dışı örgütlenmelerin çoğalmasında yarar bulunmaktadır.

Yüzyıllardır çeşitli eleştirilere ve karşıt akımlara karşı devlet günümüzde genede vazgeçilemeyen bir kurum olarak kalmıştır (11). Toplumlarda daha demokratik bir yaşam düzeninin kurulabilmesi, daha fazla hak ve özgürlüklerin elde edilmesi ancak devlet ve sivil toplum arasındaki savaşımın ikinciler açısından kazanılmasıyla gerçekleşebilmektedir. Sivil toplumun oluşabilmesi yüzyıllar alan bir süreç olmasına karşı günümüzde giderek büyüyen devletler de sivil toplumları kendi denetimleri altına almağa çaba göstermektedirler. Devlet ve toplum arasındaki çelişki devlet aygıtlarında uygulanmakta olan baskıyla artarsa arada kalan insan hakları olmaktadır. Halk kitleleri ise kendi hak ve özgürlüklerini genişletmek için devlet disiplininin güçlendirilmesine karşı çıkarak sivil toplum disiplinin geliştirmeye çaba göstermektedirler. Ancak totaliter rejimlerde devlet sivil toplumdaki hakların ve özgürlüklerin sınırını çizebilir. Sivil toplum, sosyal güçlerin örgütlenmesiyle geliştikçe devletin gücü sınırlanarak hak ve özgürlükler öne çıkarılabilmektedir. Devletin vazgeçilmezliği sivil toplumun öne çıkarılmasıyla dengelenebilmekte ve böylece yönetimin gücü ile insan hakları arasında çelişkili durumların belirmesi önlenmektedir. Devlet vazgeçilemez ise, insan hakları devletten önce vazgeçilmezlik statüsüne sahiptir. Ancak bu yoldan devletin insan haklarını ezmesine giden yol önlenbilir. Uluslararası gelişmelerin hızlandığı çağımızda uluslararası bir toplum oluşmaktadır. Hiçbir devlet tek başına yaşayamayacağı gibi böylesine bir evrensel olgudan uzak kalamaz (12). Kuramsal olarak her devlet uluslararası topluluğun eşit koşullarda üyesi olmak zorundadır. Evrensel kurallar devletlerin denetlenmesi için ölçü oluşturmaktadır. Bu yönde insan hakları çağdaş bir anlam kazanmıştır. Dünyanın her köşesinde verilen insan hakları kavgası ister istemez diğer devletleri ve toplumları da etkilemektedir. Uluslararası insan hakları savaşımı baskıcı devletler üzerinde en etkili denetim mekanizması olarak işlevsellik kazanmaktadır. İnsan hakları kavramı uluslararası hukukun başta gelen konusu ve ilkesi olmuştur. İnsan haklarını görmezden gelen, ciddiye almayan veya ezen baskıcı devletlere karşı uluslararası işbirliği çerçevesinde denetim mekanizmaları devreye girmekte ve bu devletler evrensel platformda yalnızlığa terk edilmektedirler. Kendi ülkesinde egemen olan devlet artık uluslararası alanda evrensel oluşumların etkisi ve denetimi altındadır. Bu açıdan devletler uluslararası platformlarda kesin egemenliğe sahip değildir. Uluslararası toplumun diğer devletlerle beraber eşdeğerli üyesi olan her devlet evrensel değerlere saygılı olmak ve bu doğrultuda hareket ederek insan haklarına saygılı olmak zorundadır. Etki-

li bir uluslararası düzene geçilebilmesi için insan hakları yandaşlarının daha örgütlü bir evrensel dayanışmaya yönelmelerinde yarar bulunmaktadır.

İnsanların doğuştan gelen hakları olduğu ve bunların her zaman için önceliğe sahip bulunduğu savunulmuştur (13). İnsan hakları düşüncesi, doğal hukuk akımına göre her dönemde insanlığa yön göstermiş ve günümüzdeki hukuk düzenlerinin kuruluşunda önemli roller oynamıştır. Baskı ve haksızlığa karşı her zaman insanı ve haklarını savunan akımlar olmuş ve bunların gelişmeleri sonucunda insan hakları kavramı günümüzdeki anlamıyla içerik kazanabilmiştir. İnsan hakları düşüncesi Fransız devrimi gibi toplumsal devrimlere öncülük etmiş ve insan topluluklarının belirli bir evrim süreci içinde gelişmelerine katkıda bulunmuştur. İnsan hakları savaşımının bu yönünü görmezden gelmek olanaksızdır. İnsan haklarının gelişimi ile beraber otoriter devletten ölçülü devlete ve sonunda günümüzde sivil toplumu benimseyen ve ona karşı saygılı olan demokratik devlete geçiş gerçekleşebilmiştir. İlkçağlardan buyana insanların doğuştan gelen haklarının oluşturduğu insancıl bakış açısı gelecekte de insanlığın yazgısını belirleyecektir (14). Yaşamın düzeyinin yükseltilmesi insancıl bakış açısının önemi yadsınamaz. Devlet güçlendikçe insan haklarına daha çok önem verirse ve geliştirirse, sivil toplum ile arasındaki çelişkiler en alt düzeye iner. İnsanlık için yaşam düzeyinin yükselmesi, devletin insan haklarını geliştirmesine ve korumasına bağlı gözükmektedir. Artık politika ve devlet yönetimi için önde gelen ilke insan haklarıdır.

KAYNAKÇA

- 1 — Poulantzas, Nicos — Devlet ve toplum üzerine, Çev. Ergin Kopartan, Felsefe Dergisi, sayı 87/2, s. 69-78.
- 2 — Yumer, Ruhdan — Sivil beraberlik olarak devlet, Toplum ve Bilim, sayı 40, Kış, 1988, s. 17-33.
- 3 — Rae, Douglas — The Egalitarian State, The State, Edited by Stephan Gravn 1979, W. Norton, Company New York, s. 37-54.
- 4 — Kuçuradi, İoanna — İnsan Hakları Açısından Dünya Problemleri, Dünya Problemleri Karşısında Felsefe, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 58-72.
- 5 — Ünver, Naci — Devlet ve Birey, Cumhuriyet, 7.2.1989.
- 6 — Erem, Faruk — İşkence, Türkiye Barolar Birliği Dergisi sayı: 2, Ankara 1988, s. 197-207.
- 7 — Tanilli, Server — Devlet ve Demokrasi, s. 570 vd. Say Yayınları, İstanbul 1981.
- 8 — Demiray, Metin — İşkence Üzerine Çeşitlemeler, Yarın Dergisi, sayı 8, Ağustos 1985, s. 18-19.
- 9 — Huber, E. R. — Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet, Çev. T. Ansay, AÜHF Dergisi 1971, sayı I.
- 10 — Eroğul, Cem — Esas Sorun Devlettir, Gelecek Dergisi, Güz, 1989, sayı 2, s. 125-129.
- 11 — Bumin, Kürşat — Vazgeçilemeyen Devlet, Toplumcu Düşün Dergisi, sayı 16, Haziran 1980, s. 162-170.
- 12 — Laski, Harold — Devlet, Köprü Yayınları, Çev. Esin Örcü, İstanbul 1966, s. 66 vd.
- 13 — Çağıl, Orhan Münir — İnsan Hakları ve Tabii Hukuk, İÜHF Dergisi 1984, 1-4, İstanbul 1984, s. 112.
- 14 — Heilbroner, Robert — The Human Prospect, DIALOGUE, Volume II, 1978, no: 2, s. 12-20.